

Şehir alanının ve nüfusun 1950 yılına kadar sınırlı kalmasının sebepleri arasında I. ve II. Dünya savaşlarının diğer Anadolu şehirlerinde de görülen olumsuz etkilerinden söz edilebilir. Fakat bu, ekonomik anlamda kendini gösteren ve şehrin gelişmesini frenleyen dolaylı etkidir. Söz konusu dönemde Tokat'ın gelişmesini engelleyen asıl önemli sebepler şehrin mâruz kaldığı doğal afetlerdir. Bunlar arasında 1919 yılındaki yangın, bir dönem Tokat'la âdetâ özdeşleşmiş olan sel felâketleri (1943, 1946, 1949 ve 1952) ve şehri geniş ölçüde etkileyen deprem felâketleri sayılabilir. Tokat, deprem zararlarının en büyüğünü 26-27 Aralık 1939 gecesi vuku bulan Erzincan depreminde gördü. Bu depremde harap olan çok sayıda evle birlikte şehrin önemli binalarından halkevi, Ziraat Bankası, şehrin tek sineması tamamen yıkıldı; belediye binası hasar gördü, önemli tarihî eserlerden Ali Paşa ve Meydan (Hatuniye) camilerinin birer kubbesi çöktü. Depremin yaraları henüz sarılmamışken 1943 yılının Kasım ayında meydana gelen Erbaa depremi Tokat'ta da hasarlar meydana getirdi ve Meydan Camii'ni 1953 yılına kadar ibadete kapalı kalacak durumda bıraktı (Yavi, s. 73). Cumhuriyet'in başlarındaki dönemde Anadolu şehirlerinin gelişmesinde büyük payı olan demiryolu şebekesinin Sivas-Samsun hattının Tokat şehrine uğramayıp 45 km. uzaklıktaki Turhal'dan geçmesi de Tokat şehrinin gelişmesini engelleyen faktörler arasında sayılabilir. Türkiye'nin 1950'den sonraki ulaşım politikalarında karayolu ulaşımına ağırlık verilmesi, bu arada Tokat'tan geçen Samsun-Sivas karayolunun iyi bir düzeye ulaştırılması Tokat'ın gelişme hızını arttırmasına vesile oldu. İlk defa 1955 sayımında 25.000'i aşan nüfusu (26.661) 1960 yılında 30.000'i de aştı (32.654). Bu gelişmeler sırasında şehrin ana ekseninde bir değişiklik meydana geldi. Geçmiş yüzyıllarda şehrin en önemli eksen (prestij eksen) batı-doğu doğrultulu Sulusokak iken sonradan güney-kuzey doğrultulu eksen Tokat'ın prestij eksen durumuna geçti. Bu da güney-kuzey doğrultulu ana caddede 1960'lı yılların başına kadar kabaca güney-kuzey doğrultulu olan, fakat aslında kavisli bir şekilde Saathane Meydanı ile Gökmedrese'nin yakınına kadar uzanan Behzat caddesiyle temsil ediliyordu. 1960'lı yılların başında açılan Gaziosmanpaşa Bulvarı devreye girdi ve 1967'de yapılan şehrin yeni imar planına göre şehri güney-kuzey doğrultusunda kesen ana ek-

sen çevresindeki yoğunlaşma arttı. Bu şekilde prestij ekseninin güney-kuzey doğrultulu eksenlere kayması (önceleri Behzat caddesi, şimdi Gaziosmanpaşa Bulvarı), yani prestij ekseninin yön değiştirmiş olması Türkiye şehirlerinde sadece Tokat'ta görülen bir durumdur. Zira şehirlerin prestij eksenleri geçmişteki doğrultularını günümüzde de korumaktadır.

Güney-kuzey doğrultusunda büyüme-ye devam eden Tokat şehri 1970'li yıllara gelindiğinde Yeşilirmak kıyısına dayandı ve eski doku ile Yeşilirmak arasında seyrek bir şekilde yayılan kamu binalarının arası doldu. Nüfusu 1970'te 40.000'i aştı (44.110) ve 1975 sayımında 50.000'e yaklaştı (48.598). Yüksekse olan mahalleleri 700-710 m. rakımında olan şehrin en alçak kesimleri 600 metrenin altına indi. Kuzeye doğru genişleme, 1970'li yılların sonundan itibaren başlayan ve 1980'li yıllarda hızlanan bir ivmeyle Yeşilirmak'ın kuzey yakasına da sıçradı ve bu kesimde Altyüzeyler adlı modern bir semtle başka mahalleler kuruldu. Aslında 1948'de yapılan şehrin ikinci imar planında Yeşilirmak'ın karşı yakasının (sağ kıyısı) yerleşime açılması öngörülmüştü. Ancak 1949'daki sel baskını bu kesimdeki yerleşmeyi 1980'li yıllara kadar erteledi. 1980'de nüfusu 60.000'i aşan Tokat şehri 1990'da 80.000 nüfusu (83.059), 2000'de ise 100.000 nüfusu geçti (113.100). 2010 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehrin nüfusu 140.000'e yaklaştı (136.595). Günümüzde Tokat önemli bir ticaret şehri olduğu gibi sigara, çimento, tekstil, meyve ve suyu, süt, yem, tuğla, plastik, lastik, şarap sanayii gibi çeşitli sanayi kollarını barındıran bir şehirdir. Ayrıca şehirde ve çevresindeki çeşitli tarihî eserleri, restore edilmiş hanları ve konakları, geleneksel el sanatı ürünlerini (bakır, yazma gibi) görmeye gelenlerin tercih ettiği bir turizm merkezi olarak önem kazanmaya devam etmektedir. 1992'de kurulan Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat'a yeni bir canlılık kazandı.

Tokat şehrinin merkez olduğu Tokat ili Sivas, Yozgat, Amasya, Samsun ve Ordu illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Almus, Artova, Başçiftlik, Erbaa, Niksar, Pazar, Reşadiye, Sulusaray, Turhal, Yeşilyurt ve Zile adlı on bir ilçeye ayrılır. 9958 km² genişliğindeki Tokat ilinin sınırları içinde 2010 yılı sayımına göre 617.802 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu ise altmış iki idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Tokat'ta il ve ilçe merkezlerinde 309, kasabalarda 158 ve köylerde 641 olmak üzere toplam 1108 ca-

mi bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı 98'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferit Acunsal, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947; *Belediyeler Yıllığı*, Ankara 1950, III, 557-568; Erdoğan Tamer – Sadrettin Müftüoğlu, *Altın Yıllarda Tokat*, Ankara 1986; Ersal Yavi, *Tokat*, İstanbul 1986, s. 73; Sargon Erdem, "Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler", *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu: 2-6 Temmuz 1986* (haz. S. Hayri Bolay v.dğr.), Ankara 1987, s. 11-16; Çiğdem Ünal, *Şehir Coğrafyası Açısından Tokat*, Erzurum 2005; Hüsamettin Peker, "Tokat ve Amasya Çevresinde Su ve Orman Münasebetleri ve Bunlara Göre Alınması Lazım Gelen Tedbirler", *İÜ Orman Fakültesi Dergisi*, seri B: VI/1, İstanbul 1956, s. 80-93; "Tokat", *İA*, XII/1, s. 400-401; Metin Tuncel, "Yeşilirmak", a.e., XIII, 400-401; Marcel Bazin, "Tokat", *Et*² (Fr.), X, 600-601.

METİN TUNCEL

TOKAT MEVLEVÎHÂNESİ

Tokat'ta
XVIII. yüzyılda kurulan
Mevlevî tekkesi.

Menâkıbü'l-‘ârifin'de anlatıldığına göre Selçuklu Veziri Muînüddin Süleyman Per-vâne, Konya'da iken intisap ettiği Fahred-dîn-i İrâkî'yi Tokat'a davet etmiş ve burada kendisi için bir hankah yaptırmıştı. XIV. yüzyılda da Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi tarafından Tokat'a halifeler gönderilmiştir. Bu tarihlerden itibaren Tokat'ta Mevlevîlik yaygınlaştığı ve birkaç mevlevîhâne inşa edildiği halde günümüze yalnız XVIII. yüzyılda kurulan, Tokat merkez Soğukpınar mahallesinde Bey sokağı ile Eski Hükümet ve Beyhamam sokakları arasında bulunan mevlevîhâne ulaşmıştır. II. Mehmed dönemi başlarında tutulmuş olan 859 (1455) tarihli *Tahrir Defteri*'nden Tokat'ta bir hankâh-ı Mevlevî ve otuz iki hâne-lik Mevlevîhâne mahallesini bulunduğu öğrenilmekte, fakat 1472'de Uzun Hasan'ın Tokat üzerine gönderdiği ordunun âni hücumuyla şehrin baştan başa tahrip edilmesi yüzünden 890 (1485) tarihli tahrirde Mevlevîhâne mahallesinin sekiz hâne-ye düştüğü ve 925'teki (1519) "Mahalle-i Hoca İbrâhim nâm-ı diğer Mevlevîhâne" kaydından Mevlevîhâne mahallesinin isminin değiştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Tokat merkez kazasına ait 984 (1576) tarihli vakıf kayıtları arasında mevlevîhâne-ye rastlanmamaktadır.

1066'da (1656) Tokat'tan geçen Evliya Çelebi, usta neyzenler eşliğinde haftada iki gün âyin yapılan Tokat Mevlevîhânesi'nden Beşiktaş Mevlevîhânesi derecesinde gelişmiş önemli bir Mevlevî tekkesi diye

TOKAT MEVLEVÎHÂNESİ

bahsetmektedir. Evliya Çelebi'ye göre I. Ahmed'in veziri olan Muslu Ağa, Mevlevîler için bir vakıf kurmuş ve kendi konağının bulunduğu geniş arazinin bir kısmına bu mevlevîhâneyi inşa ettirmiştir. Asıl vakfiyesi henüz bulunmamakla birlikte Tokat Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Mehmed Hâdi Dede Efendi'nin Konya çelebisine yazdığı 1911 tarihli mektupta mevlevîhânenin 1048'de (1638) Muslu Ağa namındaki Tokatlı bir zat tarafından tesis edildiğinden ve *Meşnevi*'nin ilk mısraına ebced hesabıyla düşürülen tarihi belirten, "Muslu Ağa sâhte in tekyerâ Mevlevîyân tâ ibâdet mîkoned / Goft Mevlânâ zi-pîş-i târiheş: Bişnev ez ney çün hikâyet mîkoned" beyitlerinin tekkede bulunan bir kitâbe üzerinde bulunduğundan bahsetmektedir. Ancak Evliya Çelebi'nin I. Ahmed'in veziri olduğunu belirttiği Muslu Ağa resmi kayıtlarda, meselâ Tokat Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde yeniçeri ağası diye kayıtlıdır.

1115 (1703) tarihli hüccete göre Muslu Ağa'nın yaptırdığı mevlevîhâne zamanla yıkılmış ve yalnız arsası kalmış, meşihatla bulunan Müderris Mehmed Efendi b. Dânişî Ali Efendi mevlevîhâneyi tekrar inşa ettirmiştir. 1792'de Tokat büyük bir yangın geçirmiştir. Mevcut semâhâneyi içeren ana binanın, taşıdığı Osmanlı barok-ampir / empire mimari unsurlarından XIX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilebildiği için bu yangından sonra yenilendiği tahmin edilmektedir. Plan tipi ve bazı tavan süslemelerinden XVIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen mevlevîhânenin meşrutası ve Muslu Ağa Konağı olarak bilinen harem büyük ihtimalle bu tarihte de bir onarım görmüştür. Tokat Mevlevîhânesi meşihatında bulunan postnişinler şunlardır: Ramazan Dede Efendi (1048/1638 civarında), Tâlib Şeyh Mehmed Dede Efendi, Müderris Şeyh Mehmed Efendi b. Dâ-

nişî Ali Efendi, Abdülahad Dede Efendi, Hüseyin Dede Efendi b. Abdülahad Dede, Seyyid Osman Dede Efendi b. Hüseyin Dede Efendi, Hâfız Mehmed Emin Dede Efendi b. Hüseyin Dede, Hasan Dede Efendi b. Hâfız Mehmed Dede Efendi, Mehmed Emin Dede Efendi b. Hasan Dede, Ali Rıza Dede Efendi b. Hasan Dede, Mehmed Hâdi Dede Efendi b. Ali Rıza Dede ve Abdülhâdi (Ergin) Dede Efendi b. Mehmed Hâdi Dede (ö. 1941). Günümüzde Seyyid Osman, Hâfız Mehmed Emin ve Mehmed Emin Dede efendilerin mezar taşları mevlevîhânenin arka bahçesinde bulunmaktadır.

Tekkeler kapatıldıktan sonra 1934 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilen mevlevîhâne ana binasına el konulmuş ve Muslu Ağa Konağı son şeyh ailesine bırakılmıştır. Uzun süre boş kalan ana bina, 1939'da onararak on yıl boyunca Jandarma Alay Komutanlığı tarafından kadınlar hapishanesi olarak kullanılmıştır. 1949'da selden zarar görerek onarılmış, 1954-1996 yılları arasında Kur'an kursu vazifesi görmüştür. 1976'da, gerek süsleme gerekse mimari bakımından büyük değer taşıyan ana bina ve harem korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Ancak eksik tescillenme yüzünden mevlevîhâne külliyesi parçalanıp bozulmaya başlamış, bazı parseller ifraz yoluyla satılmış ve matbahla türbe yıkılıp yerine askeriye ait binalar yapılmış, bahçe arsası üzerine Jandarma Alay Komutanlığı'na ait büyük bir yapı inşa edilmiş, 1990 civarında matbahla türbe yerine yapılan binalar da yıkılmış ve Jandarma Alay Komutanlığı'nın binası Tokat Millî Eğitim Müdürlüğü Sağlık Ocağı'na tahsis edilmiştir. Ana binanın doğu duvarına bitişik Mevlânâ Hamamı, aslında mevlevîhâne külliyesine ait olup aynı vakfın gelir kaynakları arasında yer almasına rağmen şahıs eli-

ne geçmiştir. 1997'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce hamamın tescil edilerek kamulaştırılmasına, ana bina ve harem konağının onarılmasına ve mevlevîhâne sahasının korunmasına karar verildiği halde restorasyonu çeşitli sebeplerden dolayı ancak 2005 yılında tamamlanabilmiştir. Değişik dönemlerde onarıma tâbi tutulan Tokat Mevlevîhânesi özgün mimarisini büyük ölçüde yitirmiştir. XVII-XIX. yüzyılların görkemli halinden çok şey kaybederek günümüze ulaşan ana bina 2006'dan beri Tokat Mevlevîhâne Vakıf Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Tekkelerin kapatılması sırasında mevlevîhâne ihata duvarıyla çevrili 3000 m²'lik bir arazi üzerinde yer almaktaydı. İki renkli kesme taştan basık kemerli avlu kapısından girilen küçük bir avlu etrafında müstakil bir türbe, türbenin güneyinde bir matbah ve onun doğusunda iki katlı semâhâne, dedegân hücreleri, meydan odası ve şeyh dairesini ihtiva eden ana bina yer alıyordu. Ana binanın doğusunda bir hamam, köşede tekkenin selâmlık bölümü, şeyhe ait iki katlı Muslu Ağa Konağı mevcuttu. Bazı mezar taşlarının arka bahçede bulunmasından bahçenin bir kısmının "hâmûşân" olduğu düşünülebilir. Günümüzde sadece giriş kapısı ve iki yanındaki kuzey ihata avlu duvarı, iki katlı ana bina, hamam ve Muslu Ağa Konağı mevcuttur.

XIX. yüzyıl Osmanlı barok-ampir / empire üslûbundaki ana bina kareye yakın dikdörtgen planlı, bağdâdî ve iki katlıdır. Cepheelerde üst katta altı üstlü iki sıra, alt katta tek sıra dikdörtgen pencereler yer alır. Ön avludan binanın kuzeydoğu köşesindeki "L" merdivenle kuzey giriş cephesinin üst katına çıkılmaktadır. Merdiven korkuluğunun başladığı yerde -korkuluğu duvara tesbit eden- "S" kıvrımlı, ejder yüzü, oyma bezemeli bir merdiven başı tacı yer alır. Kat sahanlığı ve buraya sonradan konulmuş kapı geçildikten sonra ön cephe boyunca uzanan hayat veya dış sofaya benzeyen çıkma revaka gelinir. Revakın kuzey (dış) ve batı (yan) tarafları, aralarındaki dokuz sütunun altlıklarıyla ahşap tor-na işi alçak bir korkulukla kapatılmıştır. Dokuz yuvarlak ahşap sütunla köşelerde dikdörtgen kesitli iki direk yuvarlak kemerlerle çıkmalı revakın çatısını taşır. Bağdâdî revak kemerleri birbirine eklenerek bütün cephe boyunca devam eden dalgalı bir hat meydana getirmekte ve kemer dizisinin üzerinde cephenin içbükey geniş bağdâdî saçağı bulunmaktadır. Ortada mevcut dokuz zarif yuvarlak ahşap sü-

Tokat
Mevlevîhânesi'nin
ana binası

Tokat
Mevlevihânesi
semâhânesinin
içinden
bir görünüş

tun başlıklarında ajur tekniğiyle ve özenle oyulmuş akantus yaprağı motifleri bölgenin ince ahşap işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Desenli karo taş döşenmiş revakın güney duvarının başında yan yana, tek kanatlı iki küçük kapı, ortasında semâhâne cümle kapısı yer alır. Revakın batısında önü ahşap korkuluklu bir oturma sekisi vardır. Çift kanatlı ahşap semâhâne kapısı üç aynalı düzende olup üst kısmında, “Ey (bütün) kapıların açıcısı, bize (en) hayırlı kapıyı aç!” meâlindeki duanın sülüs hatlı kitâbesi yer alır. Kare planlı semâhânenin ortasında, on altı ahşap sütuna oturan dilimli kemerler üzerinde dilimli kubbeleri onaltıgen bir semâ meydanı bulunur. Kubbenin ortasında sarkık küre şeklinde ahşap kabartma oyma göbek görülür. Kubbenin tezyinatı badana ile tamamen kapatılmış ve kubbe eteğindeki Allah, Muhammed, on iki imamın adı, Hz. Mevlânâ gibi isimlerin yazılı olduğu ahşap madalyonlar yeni konmuştur. Semâ meydanının etrafındaki ziyaretçi mahfilinin üzerinde kare çitakârî taksimatlı düz tavanın köşeleri çeyrek ışıklı güneş şeklinde düzenlenmiştir. Geniş bir ahşap silme ile ikiye bölünen güney ve batı duvarlarındaki, altı üstlü iki sıra halinde on sekiz dikdörtgen pencere semâhâneyi aydınlatır. Yuvarlak kemerli, fazla derin olmayan, sade nişli mihrap son onarımdan önce sivri ince bir ahşap bordürle çevrilmişti. Semâhânenin güneybatı köşesine ajurlu oyma ahşap alınlıklı ve üçgen planlı çok zarif bir köşe kitaplığı yerleştirilmiştir. Üstünde boynuzlu bir alem bulunan alınlığın “C” kıvrımlı bitkisel motifleri ortasında beyzî bir kartuş üstünde çakma sülüs harflerle Beyyine sûresinin, “O sayfalarda doğru yazılmış hükümler vardır” meâlindeki üçüncü âyeti yazılıdır. Mihrabın karşısındaki asma misafir ve mutrip mahfiline kuzeydoğu köşesindeki bir merdivenle çıkılır. Merdiven başı tacının ucunda, giriş merdiveninde olduğu gibi yandan ejder yüzlü bir oyma kabartması ve üstünde bir “S” kıvrımın taşıdığı Mevlâî destarlı sikke kabartması vardır. Mahfil kor-

kuluğunun başındaki baba da bir Mevlâî destarlı sikke şeklindedir. Cümle kapısının üstündeki mahfil kısmının önünde bulunan iki sütunun arasına çıkıntılı yuvarlak bir mutrip mahfilî yerleştirilmiştir. Semâhânenin doğu duvarı boyunca uzanan, önü kafesli fevkanî kadınlar mahfilî vardır. Çıkma revakın başındaki ilk kapıdan girilince bir koridordan tâdil edilmiş hücreli kısma geçilir. Bu koridora eskiden ayrı kapısı olan dört derviş hücresi açılıyordu (bugün tek mekânli sergi salonudur).

Ön avludan, kuzey cephesinin ortasında yer alan iki ahşap sütunun taşıdığı geniş basık kemerli kapıdan alt katın “taşlık” olarak tanımlanabilecek orta sofasına geçilir. Sofaya dört oda açılır. Odaların döşemesi ahşap olup sofa kotundan yüksektir. Çitakârî taksimatlı düz tavanlı sofa sağa dönüş yaparak ve daralarak devam eder. Muhtemelen vaktiyle arka bahçe ve hâmûşân arasında bir çıkış / bağlantı oluşturmuyordu. Değişikliğe uğrayan iki ön odanın (günümüzde müdürlük makamı) daha önce müstakil girişli üç dede hücresiyle alt katın kuzeybatı köşesinde yer alan büyük ve fazlaca süslenip aydınlatılmış baş odası ana avluya, batıda eski türbe ve matbaha ikişer pencere ile bakan şeyhin misafir kabul odası olduğu tahmin edilmektedir. Odanın çitakârî tekniğiyle taksim edilmiş baklava dilimli tavanının ortasında ajurlu tarzda oyulmuş, Avrupa etkili çiçek ve yaprak motifli, sivri uçlu nefis bir oval kabartma göbek sarkar. Ahşap kapısı üç aynalı olup ortaları iri birer kabartma gülçe ile tezyin edilmiştir. Güneydoğudaki köşesi pahlanmış arka köşe odası göbeksiz bir tavana sahip olup bu mekânın eskiden mevlevihânenin meydân-ı şerifi olduğu tahmin edilmektedir. Ana bina plan itibarıyla -alt katta orta sofaya açılan dedegân hücreleri, üst katta semâhâne, çokgen orta semâ meydanı ve fevkanî kafesli kadın mahfilî ile- Galata Mevlevihânesi'nin son ana binasını andırmaktadır.

Ana binanın doğusunda bulunan Mevlânâ Hamamı kaba yontu ve moloz taş duvarlı, doğu-batı yönünde dikdörtgen plan-

lı, tek eyvanlı hamam olarak inşa edilmiştir. Doğudan başlayarak sırasıyla soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve su deposundan meydana gelir. Külhan hamamın batısında yer almayıp kuzey cephesine kaydırılmıştır. Soyunmalık ve külhan ahşap bir çatı ile, soğukluk, eyvan ve su deposu sivri beşik tonozlarla, sıcaklık merkezi ve halvetler kubbelerle örtülmüştür. Eravşar'a göre sıcaklığa açılan ve tek eyvandan oluşan hamam en geç XV. yüzyıla tarihlendirilir ve mevlevihânenin bulunduğu yerde daha önce mevcut bir hamam büyük ihtimalle 1638 yılında Muslu Ağa tarafından yenilenmiştir.

Eğimli arazinin güneydoğu köşesinde yer alan harem kısmı (Muslu Ağa Konağı) şeyh ailesinin ikametine tahsis edilmiştir. Ahşap-karkas arası kerpiç dolgudan yapılmış basık bir bodrum üzerine tek katlı olup önünde mutfaklı bir “iş evi” bulunur. Duvar iç yüzleri çamur sıva üzerine alçı olduğu halde dış yüzleri kıtıklı kireç sıvalıdır. Yüksek üç ufak pencere ile sokağa bakan doğu cephesi alaturka kiremitle örtülü kırma çatısıyla dıştan önemsiz bir ev gibi görünmektedir. Evin önündeki bahçeden eyvanımsı bir giriş bölümü olan geniş bir açık avluya girilir. Avlunun batı duvarının ucunda büyük bir ocak, giriş geçidinin yanında dikdörtgen planlı genel hizmetlere ayrılmış birim (mutfak ve çamaşırhane), buna bitişik köşede kareye yakın planlı bir kiler, avlunun doğusunda basık depolu bir bodrum ve bunun üstünde asıl konut kısmı yer alır. Mutfağın kuzey duvarında sivri ke-

Tokat Mevlevihânesi'nin semâhâne kapısı

TOKAT MEVLEVİHÂNESİ

Tokat Mevlevihânesi semâhânesinin tavan göbeği süslemesi ile ahşap sütunlardan biri

merli bir ocak ve kapaklı dolaplar bulunur. Doğu duvarında sıra dolaplar, bunların yanında üstte misafir kabul odasına çıkan bir merdiven vardır. Konut katı, bükülerek giden Beyhamam sokağına uydurulmak için kuzeydoğu cephesi daralmış bir yamuk dikdörtgen şeklindedir. Avlunun doğusunda yer alan merdivenle önü üç dilimli, kemerli açık eyvan şeklindeki sofaya çıkılır. Buraya üç yönden oda kapıları açılmaktadır. Güneydeki dikdörtgen baş oda dört pencere ile avluya bakar ve doğu duvarının ortasında, iki yanında dolap olan şerbetlik / çiçeklikli bir niş yer alır. XIX. yüzyılın sonlarına ait alçı tavanın ortasına ucu "C" kıvrımlı yapraklarla süslenmiş kaba tırma bir göbek yerleştirilmiştir. Evin en eski tarihli tavanı güneydoğu köşesindeki büyük bir yüklüğü olan yamuk dikdörtgen odada bulunuyordu. Kademeli kare kuruluşlu tavan sekiz kare bordürün çevirdiği yuvarlak bir madalyondan meydana gelir. Tavan yüzeyleri klasik edirnekârî üslûpta hatâyî ve şakayıkların arasında üçlü iri gül motifli kıymetli kalem işleriyle süslüdür. Köşelerdeki "C" kıvrımlı yapraklı çiçek ve gül motiflerinden dolayı tavan, Osmanlı mimarisinde Lâle Devri'nden I. Mahmud dönemine geçişin gerçekleştiği XVIII. yüzyıl ortalarına tarihlendirilebilir.

Sofanın kuzeydoğusunda hamam, hamam odası, yüklükler ve hamam sofasından müteşekkil bir hamam dairesi yer alır. Hamam sofasından girilen, kuzeyindeki yamuk dikdörtgen hamamın soyunma odasının dört penceresi, oval çerçeveli alçı tavanı ve yamuk dikdörtgen planlı büyük bir havlu yüklüğü / kurutma yeri vardır. Yüklük olan hamam sofasından ana sofanın doğusundaki, ortası oval sekizgen çerçeveli bir tavanla örtülü, yamuk dikdört-

gen planlı hamama (sıcaklık / halvet) geçilir. Hamamın bağdâdî bir kubbe ile örtülen iki yuvarlak havalandırma penceresi sofaya açılır. Su deposu bulunmayan hamamın cehennemlik katına ait izler zemin katta kısmen görülmektedir. Odanın önünde üç dilimli kemerlerle bölünmüş iki çapraz tonozla örtülü, önü korkuluklu bir hayat yer alır. Buradan kareye yakın planlı şeyh kütüphanesine girilir. Bahçeye bakan üç penceresi, bunların önünde sedir ve girişinde bir pabuçluk kısmı vardır. Çıtakârî tekniğiyle süslenmiş tavanın kare çerçevesi içine iç içe dairelerden oluşan bir kompozisyon yerleştirilmiştir. Ortadaki yuvarlak göbek barok karakterli, taşkın eğri kesim tekniğiyle yapılmış çiçek ve yapraklardan meydana gelen ve bunun dışında bütün tavan "S" kıvrımlı çitallerden oluşan küçük karelere bölünmüştür. XIX. yüzyılın ortasına tarihlenebilen bu tavan, motiflerinde görülen Batı etkisiyle geleneği kaynaştırma özelliğinden dolayı dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Evkaf, nr. 11963, 12025, 12495, 12860, 26468; BA, TD, nr. 2, s. 40, 43; nr. 19, s. 3; nr. 79, s. 5; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Defter-i Evkâf-ı Rûm, nr. 583; VGMA, Defter, nr. 481, s. 250, sıra 151; nr. 1760, s. 349 (Tokat'ta Muslu Ağa Mevlevihânesi Vakfı'na ait Şâban 1115 / Aralık 1703 tarihli hüccetin örneği ve bir ilmühaber); nr. 483, s. 250, sıra 718 (şahsiyet kaydı); nr. 60.01.01-/30 (Tokat-Mevlevî Tekkesi dosyası); nr. 60.01.01-/29 (Tokat-Muslu Ağa Vakıf Konak dosyası); Tokat Şer'iyye Sicilleri, nr. 11, s. 49, hk. 50; nr. 12, s. 101, hk. 2; nr. 13, s. 89; nr. 19, s. 148, hk. 1; nr. 24, s. 34, hk. 2, s. 108, hk. 2, 3; nr. 29, s. 109, hk. 1, s. 201, hk. 1; nr. 37, s. 140, hk. 1; Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, zarf nr. 68/36; Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, I, 126-127, 130, 142, 156; II, 259-262, 294-295, 309-310, 326, 347-348; Evliya Çelebi, Seyahat-nâme, V, 60, 61; J. P. de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, Paris 1717, II, 432; Şey-

hî, Vekâyiü'l-fuzalâ, s. 58; Halis Turgut Cinlioğlu, Osmanlı Zamanında Tokat, Tokat 1950-73, II, 24, 76; III, 107; IV, 8, 53-56, 61-62; Halit Çal, "Tokat Evleri", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu: 2-6 Temmuz 1986 (haz. S. Hayri Bolay v.dğr.), Ankara 1987, s. 365-418; a.mlf., Tokat Evleri, Ankara 1988, s. 3-5, 47-49; Ş. Barihüda Tanrikorur, Türkiye Mevlevihâne-lerinin Mimari Özellikleri (doktora tezi, 2000), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, II, 267-283; III, çizim XV.1-8, rs. XV.1-34; Sezai Küçük, Mevleviliğin Son Yüzyılı, İstanbul 2003, s. 257-261; Osman Eravşar, Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar), Konya 2004, s. 17-20, 103; "Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi", Vakıf Medeniyeti Çevre Yılı 2007, Ankara 2007, s. 271-273; "Mevlevihane (2006)", Bir Asırda Tokat (haz. Hasan Erdem v.dğr.), Tokat 2007, s. 191-195; Hasan Yüksel, "Tokat Mevlevihânesi", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 1996, s. 61-68; E. Çatalbaş, "Mevlevihane", Tokat Kültür Araştırma Dergisi, sy. 10, Tokat 1997, s. 14-16; Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat Mevlevihânesi ve Gelirleri ile İlgili Sorunlar", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIII/2, Elazığ 2003, s. 337-373; Se-vay Atılgan, "Tokat İli'ndeki Vakıflar Genel Müdürlüğü Mevlevihane Vakıf Müzesi Örneğinde Müzecilik Anlayışı ve Önemi", VD, XXX (2007), s. 449-466; a.mlf., "Tokat Müzeleri", a.e., XXXI (2008), s. 255-258, 290-295.

Ş. BARIHÜDA TANRIKORUR

TOKAT ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

TOKAY, Mehmet Fehmi

(1889-1959)

Türk müzikisi bestekârı.

İstanbul Üsküdar'da Tabaklar mahallesinde doğdu. Babası Dîvân-ı Muhâsebat murakıplarından Hüsnü Bey, annesi Üsküdar'da Harmanlık Mektebi müdiresi Şâdiye Hanım'dır. İlk öğrenimini Üsküdar'da Ravza-i Terakkî Mektebi'nde tamamladıktan sonra Toptaşı Askerî Rüşdiyesi ve İdâdisi'nden mezun oldu. 1907'de Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun içindeki Hende-i Mülkiyye-i Şâhâne'ye kaydolduysa da araya giren Balkan ve I. Dünya savaşları yüzünden ancak 1920'de mezun olabildi. Kocaeli, Ankara, Bolu, Çankırı, Kütahya ve Trabzon'da Nâfia Vekâleti müdürü, mühendisi, başmühendisi ve müşavirliği görevlerinde bulundu. 1938 yılı sonlarında Nâfia Vekâleti Şose ve Köprüler Dairesi reis muavini oldu. Aynı kurumun müşavirliğinden emekliye ayrılınca (1954) bir süre İstanbul Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü'nde sözleşmeli olarak çalıştı. Hayatının bundan sonraki kısmını müzik çevrelerinde geçirdi. 28 Haziran 1959 tarihinde